

TOMASZ STĘPNIEWSKI

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

Miejsce Ukrainy w polityce wschodniej Polski po 2004 roku

The place of Ukraine in Poland's eastern policy after 2004

When viewing Polish international relations, its specific significance and the position of Ukraine in these areas ought to be highlighted. In addition to the European Union (EU) (and Germany as its crucial actor), the United States and Russia, it is Ukraine that plays a vital role in Polish international relations. In the 1990s, Polish-Ukrainian relations were considered a 'strategic partnership'. In recent years, Polish politics regarding Ukraine has been determined by history as an element of internal politics. This article emphasises the evolution of Polish politics towards post-2004 Ukraine, i.e. the period following the events known as the Orange Revolution. Elements of continuity and change (Poland as an EU member state) in the politics and difficulties in its implementation are indicated. Moreover, the complex international situation of Ukraine is discussed and the impact of these determinants upon Polish politics towards the country is outlined.

Keywords: Poland, Ukraine, Polish-Ukrainian relations, European Union, Russia, security

Słowa kluczowe: Polska, Ukraina, stosunki polsko-ukraińskie, Unia Europejska, Rosja, bezpieczeństwo

Wstęp

Obok Unii Europejskiej (zwłaszcza Niemiec), USA i Rosji szczególne miejsce w polityce zagranicznej Polski zajmuje Ukraina. W latach dziewięćdziesiątych XX w. mówiło się nawet o strategicznym partnerstwie między Warszawą a Kijowem, ale czy zostało ono wypełnione treścią, można mieć wątpliwości.

Polityka Polski wobec Ukrainy¹ jest dość złożona. Wynika to z faktu, że Warszawa ma inną percepcję sytuacji międzynarodowej niż Kijów, a tym

1 Na temat polityki Polski wobec Ukrainy i szerzej: stosunków polsko-ukraińskich zob. m.in.: *Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania. Koncepcje. Realizacja*, red. A. Gil, T. Kapuśniak [Stępniewski], Lublin–Warszawa 2009; K. Fedorowicz, *Polityka Polski*

samym inaczej rozkłada akcenty w formułowaniu swojej polityki zagranicznej. Na jej kierunek wobec Ukrainy wpływała również sytuacja wewnętrzna nad Wisłą. O ile w latach dziewięćdziesiątych XX w. Polska zainteresowana była przede wszystkim integracją z NATO i Unią Europejską (po części kosztem kontaktów ze Wschodem, choć Ukrainę określano mianem partnera strategicznego), o tyle na początku XXI w. sytuacja uległa zmianie na rzecz aktywnego wspierania i promowania Ukrainy na forum międzynarodowym. Na początku przeszkodą w ułożeniu poprawnych relacji były dla decydentów politycznych zaszczości historyczne, które warunkowały wzajemne postrzeganie i utrudniały wypracowanie wspólnego stanowiska.

W niniejszym artykule położono nacisk na ewolucję polskiej polityki wobec Ukrainy po 2004 r. Wskazane zostały obszary ciągłości i zmiany (Polska jako członek Unii Europejskiej współkształtująca wschodni wymiar polityki zagranicznej Wspólnoty), napotymane trudności, jak również skomplikowane położenie międzynarodowe Ukrainy i wpływ tych uwarunkowań na działania Rzeczypospolitej wobec tego państwa.

1. Zmiany w polityce zagranicznej Polski na przełomie XX i XXI w.

W końcu lat dziewięćdziesiątych XX w. działania Polski na arenie międzynarodowej koncentrowały się przede wszystkim na dążeniu do członkostwa w zachodnich strukturach. Nie oznaczało to jednak marginalizacji kontaktów z Ukrainą; wręcz przeciwnie – Warszawa wychodziła z propozycjami zbliżenia Kijowa z NATO i UE. W marcu 1999 r. pod kierownictwem ministrów

wobec Rosji, Ukrainy i Białorusi w latach 1989–2010, Poznań 2011; P. Malewicz, *Polska polityka wschodnia w latach 1989–1991*, Toruń 2008; *Patrząc na Wschód. Z problematyki polityki wschodniej III RP*, red. S. Bieleń, Warszawa 1997; W. Gill, N. Gill, *Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989–1993*, Poznań–Toruń 1994; A.Z. Kamiński, J. Kozakiewicz, *Stosunki polsko-ukraińskie. Raport*, Warszawa 1997; M. Całka, *Polska i Ukraina w latach dziewięćdziesiątych. Podstawy i płaszczyzny współpracy*, Warszawa 1997; T. Kapuśniak [Stępniewski], *Ukraina jako obszar wpływów międzynarodowych po zimnej wojnie*, Warszawa–Lublin 2008; M. Wolański, Ł. Leszczenko, *Ze studiów polsko-ukraińskich*, Wrocław 2008; J. Marszałek-Kawa, Z. Karpus, *Stosunki polsko-ukraińskie. Wojna i współczesność*, Toruń 2008; *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, red. M. Pietraś, T. Kapuśniak [Stępniewski], Lublin 2007; M. Wolański, Ł. Leszczenko, *Polska–Ukraina. Więcej niż sąsiedztwo*, Wrocław 2006; D. Gibas-Krzak, *Ukraina między Rosją a Polską*, Toruń 2004; B. Surmacz, *Współczesne stosunki polsko-ukraińskie. Politologiczna analiza traktatu o dobrym sąsiedztwie*, Lublin 2002; A. Szeptycki, *Ukraina wobec Rosji. Studium zależności*, Warszawa 2013, a także materiały konferencyjne „Polska polityka wschodnia” publikowane przez Kolegium Europy Wschodniej we Wrocławiu.

spraw zagranicznych obu państw rozpoczęła prace wspólna Stała Konferencja ds. Integracji Europejskiej².

Polska w NATO

Gdy w 1999 r. Polska, Czechy i Węgry przystąpiły do Sojuszu Północnoatlantyckiego, zmienił się krajobraz geopolityczny Europy Środkowej, a kwestia bezpieczeństwa państw regionu, w tym Ukrainy, stała się pod znakiem zapytania. Warszawa od samego początku wysyłała sygnały o słuszności strategicznego dwustronnego partnerstwa z Kijowem i optowała w NATO za kontynuowaniem polityki otwartych drzwi. Dlatego też „powitała z dużym zadowoleniem ukraińskie deklaracje o woli przyszłego członkostwa w NATO wystosowane w marcu 2002 roku”³. Jeszcze tego samego roku minister spraw zagranicznych Włodzimierz Cimoszewicz zadeklarował, że dla Polski szczególnie istotne będą działania mające na celu integrację Ukrainy z instytucjami europejskimi i euroatlantyckimi⁴. Wspieranie tego państwa na drodze integracji z Zachodem leżało w interesie Polski, której zależało na wzmacnianiu bezpieczeństwa regionu, a tym samym minimalizowaniu możliwości powrotu imperialnych aspiracji Rosji.

„Ukraina bez Kuczmy”

Wspieranie Ukrainy na drodze do struktur euroatlantyckich nie było łatwe. Pod koniec 2000 r. sytuacja polityczna nad Dnieprem mocno się skomplikowała. W obliczu pewnego już poszerzenia UE o państwa Europy Środkowej pozbawiona europejskich perspektyw Ukraina podjęła decyzję o zwrocie ku Rosji. Na kierunek obrany przez ukraińskich polityków wpływały również problemy wewnętrzne – m.in. afera dotycząca taśm Mykoły Melnyczuki oraz zamieszanie ówczesnego prezydenta Leonida Kuczmy w sprawę śmierci opozycyjnego dziennikarza Georgija Gongadze⁵. Doprowadziło to do aktywizacji ukraińskiej opozycji i zorganizowania akcji „Ukraina bez Kuczmy”, w wyniku której doszło do dymisji prozachodniego premiera Wiktora Juszczuki. Ujawnione fakty przyczyniły się do politycznej izolacji

2 R. Kuźniar, *Droga do wolności. Polityka zagraniczna III Rzeczypospolitej*, Warszawa 2008, s. 242.

3 M. Menkiszak, M. A. Piotrowski, *Polska polityka wschodnia*, [w:] *Polityka zagraniczna RP 1989–2002*, red. R. Kuźniar, K. Szczepanik, Warszawa 2006, s. 242.

4 Skrół informacji z 16. posiedzenia Sejmu RP w dniach 13–15.03.2002 r.: „Sejm” [online, dostęp: 12.07.2018], dostępny w internecie: <http://www.sejm.gov.pl/archiwum/2002_r_pos16_r.htm>.

5 A. Wilson, *Ukraine's Orange Revolution*, New Haven–London 2005, s. 51–52.

Ukrainy na arenie międzynarodowej, a w szczególności prezydenta Kuczmy, co tylko wzmocniło rosyjski wektor w wewnętrznej i zagranicznej polityce Kijowa. Sytuację pogarszało dodatkowo wsparcie udzielane przez Ukrainę Macedonii w konflikcie z albańskimi separatystami oraz nielegalne dostawy systemu Kolczuga do Iraku⁶.

Kryzys polityczny i izolacja Ukrainy na arenie międzynarodowej skłaniały jej decydentów do współpracy z Rosją. Polscy politycy doskonale zdawali sobie sprawę, że należy wspierać wschodniego sąsiada na drodze reform demokratycznych i stabilności politycznej oraz przeciwdziałać jego odwrotowi od Europy. W 2001 r. Warszawa podjęła w tym kierunku konkretne działania. W marcu w Kazimierzu Dolnym, a w czerwcu w Łańcucie prezydenci Aleksander Kwaśniewski i Leonid Kuczma spotkali się celem omówienia sytuacji politycznej na Ukrainie i jej potencjalnego wpływu na funkcjonowanie tego państwa. Następnie w dniach 15–16 października 2002 r. zorganizowano w Warszawie konferencję „Ukraina w Europie”, w której wzięli udział czołowi politycy z Polski, Ukrainy oraz UE, m.in. wysoki przedstawiciel ds. wspólnej polityki zagranicznej i bezpieczeństwa UE Javier Solana oraz reprezentanci niektórych państw członkowskich Wspólnoty. Obrady dotyczyły przede wszystkim kryzysu politycznego nad Dnieprem oraz perspektyw współpracy Ukrainy z UE⁷. Konferencja przyniosła zamierzony skutek, ponieważ przyczyniła się do zmniejszenia napięć wewnętrznych na linii prezydent–opozycja oraz zewnętrznych – będących skutkiem sprzedaży systemu Kolczuga do Iraku⁸.

Ważnym momentem w dwustronnych relacjach Polski i Ukrainy była obchodzona w 2003 r. sześćdziesiąta rocznica tragedii na Wołyniu. Prezydenci obu państw odsłonili wówczas w Pawliwce pomnik „Pamięć – żałoba – jedność” i podpisali wspólne oświadczenie o pojednaniu. Najbardziej drażliwą i skomplikowaną kwestią historyczną w stosunkach polsko-ukraińskich była jednak sprawa otwarcia Cmentarza Orłąt Lwowskich⁹. Sceptycyzm strony

6 Dane o sprzedaży tych systemów nie zostały ostatecznie potwierdzone, ale wiadomości rozpowszechniane przez amerykańskie media przyczyniły się do wydania na Ukrainę wyroku. Wiadomo natomiast, że Ukraińcy sprzedawali sprzęt wojskowy do obszarów ogarniętych konfliktami (Erytrea–Etiopia, Angola, Jemen, Sri Lanka) oraz państwom objętym sankcjami ONZ (Jugosławia, Sierra Leone, Liberia). Por. T. Kuzio, *Ukraine's relations with the West. Disinterest, partnership, disillusionment*, „European Security” 2003, vol. 12, No. 2, s. 25.

7 Zob. E. Figiel, *Ukraina*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2003, s. 311–312.

8 B. Surmacz, *Stosunki Ukrainy z Polską*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych...*, s. 212.

9 Tamże.

ukraińskiej i trudności w wypracowaniu wspólnego stanowiska powodowały, że długo nie można było osiągnąć konsensusu. Do oficjalnego otwarcia cmentarza doszło dopiero w 2005 r., a dokonali tego prezydenci Aleksander Kwaśniewski i Wiktor Juszczenko.

2. Rozszerzenie Unii Europejskiej w 2004 r. – etap przełomu

Rok 2004 był przełomowy nie tylko ze względu na wejście Polski do UE, ale również z powodu wydarzeń, jakie jesienią rozegrały się na Ukrainie, czyli pomarańczowej rewolucji. Ponadto 30 marca prezydenci obu państw zainaugurowali w Kijowie rok Polski na Ukrainie.

Integracja europejska.

Koncepcja wschodniego wymiaru polityki Unii Europejskiej

Warto zauważyć, że zanim doszło do rozszerzenia UE o państwa Europy Środkowo-Wschodniej, Polska wychodziła z propozycjami wzmocnienia polityki Wspólnoty wobec wschodnich partnerów. Z tego powodu powszechnie przyjmuje się, że podwaliny pod koncepcję polityki wschodniej UE zostały stworzone głównie przez polskie władze i ośrodki analityczne. Po raz pierwszy sformułował ją i przedstawił minister spraw zagranicznych Bronisław Geremek w inauguracyjnym podjęte przez Polskę negocjacje akcesyjne wystąpieniu w 1998 r. Prof. Geremek nawoływał do stworzenia polityki wschodniej, dzięki której po planowanym na 2004 r. wstąpieniu do Unii nowych państw członkowskich możliwe byłoby poszerzenie ram ich współpracy. Pod koniec 2002 r. polska koncepcja strategii koordynacji działań pomocowych UE i innych instytucji w regionie wschodnim zaprezentowana została w postaci *non-paper*¹⁰. Mówiono w niej także o tym, że relacje Unii z państwami Europy Wschodniej powinny być różnicowane w zależności od stopnia zainteresowania ich władz współpracą ze Wspólnotą, zaawansowania w procesie transformacji systemowej oraz przestrzegania praw, zasad i norm UE. Podkreślano jednocześnie, że wymiar wschodni i jego założenia nie będą konkurencją dla istniejącego już wymiaru północnego, a jedynie uzupełnieniem rozwiązań

10 Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Non-paper z polskimi propozycjami w sprawie przyszelego kształtu polityki rozszerzonej UE wobec wschodnich sąsiadów*, [w:] *Polityka rozszerzonej Unii Europejskiej wobec nowych sąsiadów. Sprawozdanie z konferencji zorganizowanej przez Fundację im. Stefana Batorego we współpracy z Ministerstwem Spraw Zagranicznych RP w dniach 20–21 lutego 2003 w Warszawie*, oprac. A. Mazur-Barańska, W. Stanisławski, Warszawa 2003, s. 93–107, dostępny także w internecie [dostęp: 10.01.2007]: <http://www.batory.org.pl/upload/files/pdf/nowi_s.pdf>.

wykorzystywanych w polityce zewnętrznej Unii. Rozwinięta koncepcja polityki wschodniej UE przedstawiona została 20 lutego 2003 r. w Warszawie, podczas konferencji „EU Enlargement and Neighbourhood Policy”. Minister spraw zagranicznych Włodzimierz Cimoszewicz wygłosił wówczas przemówienie pt. *The eastern dimension of the European Union. The Polish view*, w którym wskazywał, że propozycja ta powinna stać się jednym z narzędzi polityki zagranicznej Wspólnoty¹¹. Choć stworzenie wschodniego wymiaru UE propagował ośrodek decyzyjny w Warszawie, to nie należy zapominać, że ze swoimi propozycjami wychodziły również inne państwa członkowskie. Należy tu wymienić np. Wielką Brytanię i Danię¹², które w kwietniu 2003 r. przedstawiły plan stworzenia nowej polityki sąsiedztwa, skierowanej do Ukrainy, Białorusi i Mołdawii. Zakładał on nadanie tym państwom statusu specjalnych sąsiadów, co przy odpowiednich postępach w demokracji i reformach ekonomicznych przełożyłoby się na liberalizację wymiany handlowej.

Do 2004 r. polityka UE wobec państw Europy Wschodniej prowadzona była w duchu *Russia first* i opierała się przede wszystkim na pomocy finansowej. Rozszerzenie Wspólnoty o te kraje wymusiło jednak zmianę koncepcji. W marcu 2003 r. w komunikacie na temat Szerszej Europy (*Communication on Wider Europe*)¹³ Komisja Europejska zaprezentowała koncepcję Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS – *The European Neighbourhood Policy*)¹⁴. Następnie w lipcu 2003 r. przedstawiła komunikat odnośnie do poszerzenia Programów Sąsiedztwa (*Neighbourhood Programmes*) oraz nowego narzędzia finansowego – Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa (ENPI – *European Neighbourhood and Partnership Instrument*). Kolejnym krokiem był

11 Por. *EU Enlargement and neighbourhood policy. Proceedings of the conference held by the Stefan Batory Foundation in co-operation with the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland on 20–21 February 2003 in Warsaw*, ed. A. Mazur-Barańska, W. Stanisławski, Warsaw 2003, s. 15–23, dostępny także w internecie [dostęp: 10.01.2007]: <http://www.batory.org.pl/doc/nowi_se.pdf>; *Dear neighbors. Poland and the eastern dimension of the European Union*, ed. J. Hunin, Lublin 2006, *passim*.

12 I. Solonenko, “Eastern dimension” of the European Union – *Invented policy with no clear prospect*, „Heinrich Boell Stiftung” [online, dostęp: 10.08.2007], dostępny w internecie: <http://www.boell.de/downloads_uk/SolonenkoJEAS05.pdf>.

13 Commission of the European Communities, *Wider Europe – neighbourhood. A new framework for relations with our eastern and southern neighbours*, Brussels, 11.03.2003, dostępny w internecie [dostęp: 1.12.2018]: <http://eeas.europa.eu/archives/docs/enp/pdf/pdf/com03_104_en.pdf>.

14 Commission of the European Communities, *European Neighbourhood Policy. Strategy paper*, Brussels, 12.05.2004, dostępny w internecie [dostęp: 1.12.2018]: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/2004_communication_from_the_commission_-_european_neighbourhood_policy_-_strategy_paper.pdf>.

przygotowany przez KE w maju 2004 r. pakiet inicjatyw politycznych (*Strategy Paper*), zaakceptowany przez Radę UE i Radę Europejską w czerwcu 2004 r.

Należy podkreślić, że chociaż z propozycją stworzenia wschodniego wymiaru polityki UE wyszła Polska, to jego powstanie leżało też w interesie innych państw Europy Środkowej, np. Słowacji czy Węgier, a przede wszystkim – całej Unii Europejskiej.

***Pomarańczowa rewolucja a interesy Polski i Unii Europejskiej*¹⁵**

W 2004 r. podczas wyborów prezydenckich na Ukrainie Polska zdecydowanie poparła kandydata obozu pomarańczowego. Unię Europejską bardziej niż zwycięstwo konkretnego polityka interesował natomiast demokratyczny i zgodny z międzynarodowymi standardami przebieg elekcji. Jej przedstawiciele zakładali, że obu kandydatów interesuje budowanie demokracji i rozwój gospodarki rynkowej. Traktowali zatem ukraińskie wybory jako próbę reform politycznych, ale też krok w stronę stabilności i bezpieczeństwa¹⁶.

Jednym z celów polityki UE wobec Kijowa było ustanowienie tam silnej demokracji. Ukraina jest obiektem Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, zmierzającej do stworzenia wzdłuż granic Unii Europejskiej „kręgu przyjaciół”, którzy podzielałyby jej wartości¹⁷. Właśnie ta idea przyświecała działaniom podejmowanym przez UE podczas ukraińskich wyborów. Nowi i starzy członkowie, mimo wspólnych celów, zajęli jednak wówczas różne stanowiska.

Część nowych państw UE wykazywała duże zrozumienie dla wydarzeń w Kijowie. Wydawały się też bardzo wyczułone na delikatną sytuację i jej możliwe konsekwencje polityczne. Odbierały ją przede wszystkim jako chęć powstrzymania reintegracyjnych, neoimperialnych wpływów Rosji i pragnęły wesprzeć rozprzestrzenianie się wolności i stabilności nie tylko na Ukrainie, ale i na całym obszarze wschodniej Europy¹⁸.

15 Szerzej zob. T. Kapuśniak [Stępniewski], *Polityka Unii Europejskiej wobec Ukrainy*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2007, nr 3–4, s. 163–176.

16 I. Kempe, I. Solonenko, *International orientation and foreign support*, [w:] *Presidential election and Orange Revolution implications for Ukraine's transition*, ed. H. Kurth, I. Kempe, Kyiv 2005, s. 111.

17 Jak stwierdziła Benita Ferrero-Waldner, „Europejska Polityka Sąsiedztwa to nowa polityka, która w swym założeniu ma za zadanie stworzyć krąg przyjaznych sobie nawzajem państw w obrębie nowej, powiększonej Unii Europejskiej. Przede wszystkim chodzi o głębszą integrację z sąsiadami ze Wschodu i z Południa, aby można było w spokoju i bezpieczeństwie prowadzić dalszą współpracę na rzecz zintegrowanej Europy”. Zob. „Unia Europejska” [online, dostęp: 15.03.2007], dostępny w internecie: <http://europa.eu.int/comm/world/enp/index_en.htm>.

18 O. Suszko, O. Prystayko, *Western influence*, [w:] *Revolution in orange. The origins of Ukraine's democratic breakthrough*, ed. A. Åslund, M. McFaul, Washington, DC 2006, s. 130.

Spośród nowych państw UE najdalej idącym zrozumieniem dla żądań Ukraińców wykazała się Polska. W Warszawie znakomicie rozpoznano okazję do wsparcia sąsiada w dążeniu do wyrwania się spod wpływów Rosji. 22 października Sejm RP przyjął rezolucję wzywającą do przeprowadzenia na Ukrainie wolnych i przejrzystych wyborów. Stanowisko Polski było zdecydowane i odważne, gdyż otwarcie mówiło o poparciu dążeń Ukrainy do integracji z UE i NATO¹⁹. Inne rezolucje, np. przyjęte przez Bundestag RFN czy Komisję Europejską, były zdawkowe i ogólnikowe – ograniczały się do informacji o potrzebie przeprowadzenia wolnych i uczciwych wyborów. W podobnym tonie co polscy politycy wypowiadał się Mikuláš Dzurinda, podkreślając, że „Słowacja chce być głosem Ukrainy w UE”²⁰. Poza obserwatorami akredytowanymi przez Unię do śledzenia przebiegu pierwszej tury wyborów na Ukrainę wysłanych zostało 60 osób ze Słowacji i 2355 z Polski²¹. W listopadzie 2004 r. prezydenci Aleksander Kwaśniewski i Valdas Adamkus przewodzili natomiast mediacjom pomiędzy obozem władzy a opozycją.

Okazało się jednak, że państwa UE nie będą chętne do mówienia w sprawie Ukrainy jednym głosem. Wspólnota chciała mieć co prawda wpływ na wydarzenia w tym kraju i wspierać budowanie tam demokracji, ale starzy członkowie wydawali się zwolennikami kontynuowania *Russia first policy*, zwłaszcza wobec uzależnienia ich gospodarek od dostaw surowców energetycznych z Rosji. Jesienią 2004 r. okazało się więc, że sformułowanie jednolitej linii politycznej UE nie będzie zadaniem łatwym. Ostatecznie jednak naciski nowych członków i Stanów Zjednoczonych oraz możliwość wybuchu krwawego konfliktu na Ukrainie doprowadziły do aktywnego zaangażowania się Unii Europejskiej w rozwiązanie tego kryzysu.

Po zakończeniu pierwszej tury wyborów liderzy instytucji UE zwracali uwagę na brak poszanowania prawa i zasad demokratycznych, a także nieuczciwe prowadzenie kampanii wyborczej przez dwóch głównych kandydatów²². Spowodowało to, że przebiegowi drugiej tury Zachód przyglądał się

19 Ponadto w artykule opublikowanym na łamach „International Herald Tribune” Aleksander Kwaśniewski wskazywał, że UE nie podjęła żadnych inicjatyw popierających opozycję na Ukrainie i że nie powinna poprzestać na planowanym rozszerzeniu o Turcję, ale dać możliwość akcesji także Kijowowi. Por. J. Dempsey, *Poland's vision of the European Union*, „International Herald Tribune”, 2.09.2004.

20 O. Suszko, O. Prystayko, *Western influence...*, s. 131.

21 „Central'na Viborča Komisiâ” [online, dostęp: 20.02.2005], dostępny w internecie: <<http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2004/wp0011>>.

22 *Declaration by the Presidency of the European Union on the presidential elections of Oct. 31, 2004 in Ukraine*, „EU 2004” [online, dostęp: 20.01.2005], dostępny w internecie:

ze szczególną uwagą. Kiedy okazało się, że w celu osiągnięcia zwycięstwa wyborczego obóz Wiktora Janukowycza pogwałcił demokratyczne standardy, Międzynarodowa Misja Obserwacji Wyborów (IEOM – *International Election Observation Mission*) wystosowała wobec władz Ukrainy ostrą krytykę²³. Przygotowany przez nią raport wywołał reakcję stolic europejskich: Brukseli, Berlina i Warszawy, a także Waszyngtonu. W przeciwieństwie do prezydenta Rosji unijni liderzy zażądali zrewidowania wyników, a tym samym nie uznali Janukowycza za legalnie wybranego prezydenta, raz jeszcze podkreślając brak poszanowania demokratycznych standardów i zdecydowanie popierając rozwiązanie kryzysowej sytuacji pokojowo i zgodne z przepisami prawa²⁴. Państwa UE wciąż angażowały się więc w proces wyborczy na Ukrainie oraz monitoring powtórzonej drugiej tury, która odbyła się 26 grudnia 2004 r. Po jej zakończeniu IEOM stwierdziła w raporcie, że „wybory zdecydowanie przybliżyły Ukrainę do standardów OBWE i Rady Europy oraz innych standardów europejskich”²⁵.

Okrągły stół na Ukrainie był doskonałym przykładem gry o sumie zerowej, co warunkowała strategia jastrzębia przyjęta przez uczestniczących w nim aktorów: z jednej strony Rosja popierała ogłoszonego zwycięzcą Wiktora Janukowycza, a z drugiej Zachód – niegodzącego się z oficjalnymi wynikami Juszczenkę. Wzmagające się protesty na Ukrainie i widmo rozlewu krwi spowodowały, że przywódcy państw i przedstawiciele organizacji międzynarodowych aktywnie włączyli się w mediacje, co doprowadziło do umiędzynarodowienia konfliktu. Ostrożne czy wręcz bierne stanowisko UE zostało przełamane²⁶ za sprawą prezydenta Polski Aleksandra Kwaśniewskiego. W dużej mierze do rozwiązania kryzysu przyczyniło się bezpośrednie zaangażowanie wysokiego przedstawiciela Unii Europejskiej ds. wspólnej polityki

<http://www.eu2004.nl/default.asp?CMS_ITEM=987B8A310E8C4173BC1BC45E-72D9A412X1X66772X44>.

- 23 International Election Observation Mission, *Statement of preliminary findings & conclusions, presidential election – second round, Ukraine, 21 November 2004*, „OSCE” [online], 22.11.2004 [dostęp: 12.05.2018], dostępny w internecie: <http://www.osce.org/documents/odihr/2004/11/3811_en.pdf>.
- 24 *Zovnišnij faktor na prezidents'kih wiborah 2004 (Analitična dopovid' Centru Razumkova)*, „Nacional'na Bezpeka i Oborona” 2004, № 5 (53), s. 25–26.
- 25 International Election Observation Mission, *Statement of preliminary findings & conclusions, presidential election – repeat second round, Ukraine, 26 December 2004*, „OSCE” [online], 27.12.2004 [dostęp: 12.05.2018], dostępny w internecie: <http://www.osce.org/documents/odihr/2004/12/4007_en.pdf>.
- 26 Adam Rotfeld słusznie zauważył, że „Europa Zachodnia traktowała niekiedy kryzys na Ukrainie w kategoriach prawnej kazuistyki, a jest to kryzys polityczny. Wymagał też politycznych rozwiązań”. Por. A.D. Rotfeld, *Polska w niepewnym świecie*, Warszawa 2006, s. 352.

zagranicznej i bezpieczeństwa Javiera Solany, prezydentów Polski i Litwy, sekretarza generalnego OBWE Jána Kubiša oraz przewodniczącego Dumy Państwowej Federacji Rosyjskiej Borysa Gryżłowa, którzy w listopadzie przybyli do Kijowa. Poza wymienionymi mediatorami i oboma kandydatami przy okrągłym stole w Pałacu Maryńskim w Kijowie zasiedli ustępujący prezydent Leonid Kuczma, a także przewodniczący Rady Najwyższej Ukrainy Wołodmyr Łytwyn. Po dwóch godzinach negocjacji udało się osiągnąć kompromis: w zamian za ograniczenie prerogatyw prezydenta na rzecz parlamentu zgodzono się na ponowne przeprowadzenie drugiej tury wyborów. 3 grudnia Sąd Najwyższy Ukrainy oficjalnie nakazał Centralnej Komisji Wyborczej powtórzenie drugiej rundy głosowania.

Odrzucenie przez Ukraińców masowych fałszerstw należy postrzegać jako jeden ze znaczących sukcesów polityki Polski wobec odrodzonej Ukrainy. Warto przywołać w tym kontekście słowa ministra spraw zagranicznych Adama Daniela Rotfelda wypowiedziane w styczniu 2005 r. w Sejmie RP: „[...] nasze zaangażowanie w to, co się wydarzyło na Ukrainie, nie było skierowane przeciwko Rosji. Motywem tego zaangażowania było wspieranie fundamentalnych wartości, a nie gra interesów. Dla nas istotne było to, że na Ukrainie przemówiła suwerenna wola narodu”²⁷.

3. Pomarańczowa rewolucja: zmiana czy kontynuacja w polityce wschodniej Polski?

Zwycięstwo obozu pomarańczowego przyczyniło się do intensyfikacji relacji polsko-ukraińskich. W 2005 i 2006 r. Warszawa starała się przy każdej okazji wspierać dążenia wschodniego sąsiada do członkostwa w NATO i UE i poprzez częste kontakty na wysokim szczeblu²⁸ umacniać ten kurs Kijowa w polityce zagranicznej. Namacalne dowody ocieplenia wzajemnych stosunków to otwarcie w czerwcu 2005 r. Cmentarza Orłąt Lwowskich, odsłonięcie w maju 2006 r. pomnika poświęconego pamięci Ukraińców zamordowanych przez polską partyzantkę w Pawłokomie, a także oddanie hołdu ofiarom polsko-ukraińskich konfliktów.

W *exposé* kolejnych ministrów spraw zagranicznych Polski – Adama Rotfelda i Stefana Mellera – wiele uwagi poświęcane było miejscu i roli

27 *Informacja rządu na temat polskiej polityki zagranicznej w 2005 r. (przedstawiona przez ministra spraw zagranicznych Adama Daniela Rotfelda na posiedzeniu Sejmu w dniu 21 stycznia 2005 r.)*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2006, s. 9 i n.

28 Ich intensywność radykalnie zmalała w roku 2006.

Ukrainy w polityce zagranicznej Warszawy oraz znaczeniu partnerstwa strategicznego obu państw²⁹. Podkreślana była też konieczność przewartościowania polityki UE i NATO wobec wschodnich sąsiadów, „by krystalizujący się Wschodni Wymiar Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej zbliżał państwa nim objęte do Unii, lecz zarazem nie skazywał ich na rolę »wiecznych partnerów«, ale stwarzał niektórym spośród nich, wykazującym się proeuropejską orientacją i zaawansowaną transformacją wewnętrzną, perspektywę członkostwa – jak by ono nie było odległe”³⁰. Były to jednak tylko symboliczne gesty. Sytuacja wewnętrzna w obu państwach w kolejnych latach po pomarańczowej rewolucji powodowała, że we wzajemnych kontaktach nastąpiła stagnacja: w Polsce trwała kampania wyborcza, a na poddawanej naciskom gazowym ze strony Rosji Ukrainie narastało napięcie w obozie pomarańczowym.

18 kwietnia 2007 r. prezes UEFA Michel Platini ogłosił, że Ukraina i Polska otrzymały prawo organizacji mistrzostw Europy w piłce nożnej w 2012 r. W lipcu tego roku prezydent Lech Kaczyński udał się z wizytą na Ukrainę, gdzie spotkał się z prezydentem Wiktorem Juszczenką, w szczególności w celu omówienia kwestii związanych z organizacją mistrzostw i powołania wspólnej Rady Koordynacyjnej³¹. Decyzja o przyznaniu EURO 2012 z pewnością pozytywnie wpłynęła na politykę Polski, ale nie zmieniła sytuacji na Ukrainie, gdzie znów zagościł chaos polityczny, a Ukraińcy zmuszeni byli kolejny raz wybierać pomiędzy „pomarańczowymi” i „niebieskimi”, tym razem w przedterminowych wyborach parlamentarnych.

Dla obustronnych relacji istotne znaczenie miały również dwa szczyty energetyczne z udziałem Polski, Ukrainy, Litwy, Kazachstanu, Gruzji i Azerbejdżanu, do których doszło w maju 2007 r. w Krakowie i w październiku w Wilnie. Podczas rozmów podkreślano konieczność zacieśniania współpracy pomiędzy tymi państwami i wzmacniania bezpieczeństwa energetycznego w regionie kaspijsko-czarnomorskim, wskazując przy tym, że należy stworzyć korytarz transportowy północ–południe.

29 *Informacja rządu na temat polskiej polityki zagranicznej w 2005 roku...; Informacja rządu na temat polskiej polityki zagranicznej w 2006 roku (przedstawiona przez ministra spraw zagranicznych Stefana Mellera na posiedzeniu Sejmu w dniu 15 lutego 2006 roku)*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2007, s. 9 i n.

30 Tamże, s. 15.

31 Jak się później okazało, mistrzostwa były wspólnym sukcesem Polski i Ukrainy i zbliżyły społeczeństwa obu państw. Szerzej o szansach i wyzwaniach związanych z organizacją tej imprezy zob. Ł. Jasina, T. Kapuśniak [Stępniewski], *Ukraina: uwarunkowania wewnętrzne a otoczenie międzynarodowe*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski. Unia Europejska. Stany Zjednoczone. Sąsiedzi*, red. J. Czaputowicz, Warszawa 2008, s. 347–358.

W 2008 r. minister spraw zagranicznych Radosław Sikorski³² podkreślał w swoim *exposé*, że „Ukraina jest [...] coraz bardziej wiarygodnym kandydatem do członkostwa w instytucjach Zachodu”. Wspomnił również, że „Polska zamierza pozostać czynnikiem aktywizującym NATO. Uważamy – mówił – iż dojrzał czas, żeby NATO wypracowało nową strategię. Integralnym jej elementem powinna być wizja rozszerzania Sojuszu, której zwiastunem była satysfakcjonująca nas zapowiedź, że Ukraina i Gruzja są potencjalnymi kandydatami do członkostwa”. Ponadto w słowach: „Polska silna w Europie, patron i promotor jej polityki wschodniej” wyraźnie wskazał priorytet polityki zagranicznej Warszawy.

4. Partnerstwo Wschodnie

Mimo że polityka wschodnia UE zakładała współpracę bilateralną, rząd Polski wystosował propozycję stworzenia nowej, wielostronnej polityki regionalnej wobec państw położonych na wschód od zewnętrznych granic Wspólnoty. Przygotowywany przez wiele miesięcy projekt po raz pierwszy przedstawiony został przez Radosława Sikorskiego w kwietniu 2008 r., na posiedzeniu szefów dyplomacji państw członkowskich UE. Wstępnie poparły go Niemcy, Wielka Brytania, Dania oraz Szwecja. Oficjalnie inicjatywa została zgłoszona przez premiera Donalda Tuska 19–20 czerwca 2008 r. podczas obrad Rady Europejskiej jako wspólny projekt polsko-szwedzki pod nazwą Partnerstwo Wschodnie³³. Konkluzje Rady Europejskiej dawały podstawę do prowadzenia dalszych prac: „Rada Europejska z zadowoleniem przyjmuje propozycję rozwijania wymiaru wschodniego Europejskiej Polityki Sąsiedztwa, która obierze sobie za cel wzmocnienie polityki UE – w formie dwustronnej i wielostronnej – wobec partnerów wschodnich uczestniczących w EPS”³⁴.

32 *Informacja Ministra Spraw Zagranicznych nt. polityki zagranicznej RP w 2008 roku*, „Ministerstwo Spraw Zagranicznych” [online, dostęp: 1.02.2018], dostępny w internecie: <<http://www.msz.gov.pl/Informacja,Ministra,Spraw,Zagranicznych,nt.,polityki,zagranicznej,RP,w,2008,roku,16954.html>>.

33 Warto zauważyć, że początkowo pod projektem miała się podpisać większa liczba państw, ale na skutek trudności w wynegocjowaniu wspólnego zapisu postanowiono, że będzie to inicjatywa polsko-szwedzka.

34 Konkluzje prezydencji z posiedzenia Rady Europejskiej w Brukseli w dniach 19–20 czerwca 2008 r. (Concl 11018/08 PL) zob. „Rada Europejska. Rada Unii Europejskiej” [online], 25.07.2008 [dostęp: 1.12.2018], dostępny w internecie: <http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/PL/ec/101368.pdf>.

Nie bez znaczenia dla polskiej polityki wschodniej była wojna rosyjsko-gruzińska w sierpniu 2008 r. Pokazała ona, że Polska i inne państwa UE nie mogą biernie przyglądać się sytuacji, jaka zaistniała w ich bezpośrednim otoczeniu. Powinny bardziej zaangażować się w wydarzenia na Kaukazie³⁵, gdyż od pomyślnego rozwoju sytuacji – wzmocnienia współpracy tamtejszych państw z organizacjami europejskimi – zależy sukces i realizacja interesów państw członkowskich UE w regionie. Z punktu widzenia Polski jest to niezwykle ważne, ponieważ od realizacji tej koncepcji zależy pomyślność wdrożenia strategii dywersyfikacji dostaw surowców energetycznych, chociażby przez przedłużenie rurociągu z Brodów do Płocka, z czym wiązano wielkie nadzieje na początku XXI w.³⁶

Do oficjalnego zatwierdzenia Partnerstwa Wschodniego jako projektu Unii Europejskiej doszło 7 maja 2009 r. na szczycie w Pradze³⁷. Nie bez znaczenia była tu wspomniana wojna Rosji z Gruzją, bo choć Moskwa osiągnęła zamierzony cel, to podjęte przez nią kroki przyczyniły się do wzmocnienia polityki Wspólnoty i zmusiły ją do działania. Partnerstwo Wschodnie nie jest oczywiście bezpośrednią odpowiedzią Unii na działania militarne Rosji, gdyż na takie posunięcia nie odpowiada się projektem polityczno-gospodarczym. Należy je zatem traktować jako miękką inicjatywę na rzecz przybliżania państw Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego do standardów UE. Jest to dla nich szansa na zrównanie wymiarów polityki zewnętrznej UE, a dla samej Wspólnoty – na zacieśnienie współpracy z państwami na Wschodzie. Należy jednak pamiętać, że w przypadku braku efektów będąca inicjatorem programu Polska może być przez nie postrzegana jako nieskuteczny gracz UE, a tym samym stracić wiarygodność jako adwokat Ukrainy.

Warto wspomnieć, że inicjatywa Partnerstwa Wschodniego wpływała także na stosunki Brukseli z Moskwą, co wywołało dyskusję między państwami Wspólnoty. Większość z nich uznała, że realizacja tego projektu nie może prowadzić do rywalizacji pomiędzy UE a FR, a tym bardziej do izolacji Rosji w regionie. Inna grupa państw sprzeciwiała się zaś uwzględnianiu rosyjskich interesów w inicjatywach UE kierowanych w stronę wschodnich sąsiadów. Twierdziły one, że Partnerstwo Wschodnie powinno służyć zbliżeniu objętych nim podmiotów z UE niezależnie od stanowiska, jakie w tej kwestii zajmuje

35 Por. *Region Kaukazu w stosunkach międzynarodowych*, red. K. Iwańczuk, T. Kapuśniak [Stępniewski], Lublin 2008.

36 *Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2007, s. 17.

37 *Polityka wschodnia Polski...*, *passim*.

Moskwa, traktująca obszar Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego jako wyłączną strefę swoich wpływów (tzw. bliską zagranicę). Wszystkie państwa członkowskie zgadzały się, że obok rozwijania wschodniego wymiaru EPS Bruksela powinna współpracować z Rosją, a jej ewentualne obawy mogłyby być niwelowane poprzez udział w poszczególnych projektach realizowanych w ramach Partnerstwa Wschodniego³⁸.

Szczyt Partnerstwa Wschodniego w Wilnie i Euromajdan

Przed zaplanowanym na 28–29 listopada 2013 r. trzecim szczytem Partnerstwa Wschodniego na forum UE toczyła się dyskusja o sytuacji wewnętrznej stowarzyszonych w nim państw, w szczególności Ukrainy. Pojawiały się obawy związane z tendencjami autorytarnymi w tych krajach oraz ich zróżnicowanymi oczekiwaniami co do współpracy ze Wspólnotą. Unijni decydenci liczyli jednak, że będzie to spotkanie przełomowe.

Ukraina miała podpisać podczas szczytu w Wilnie wynegocjowaną wcześniej umowę stowarzyszeniową z Unią Europejską, ale prezydent Wiktor Janukowycz wycofał się z tego w ostatniej chwili. Gruzja i Mołdawia parafowały natomiast takie umowy, obejmujące także porozumienia o wolnym handlu (DCFTA – *Deep and Comprehensive Free Trade Area*). Podpisanie umowy z Ukrainą nastąpiło ostatecznie podczas szczytu Rady Europejskiej w Brukseli, w dwóch etapach: części politycznej – 21 marca, a gospodarczej – 27 czerwca 2014 r. Kolejnym krokiem było ratyfikowanie jej przez Parlament Europejski 16 września 2014 r. Pełne zatwierdzenie umowy wymagało jednak podpisania przez wszystkie 28 państw członkowskich Unii Europejskiej, co też nastąpiło³⁹.

Można pokusić się o stwierdzenie, że pośrednim skutkiem szczytu PW w Wilnie jest wojna w Donbasie. Gdyby Ukrainie udało się wówczas podpisać umowę stowarzyszeniową z UE, prawdopodobnie nic by się nie wydarzyło i byłaby ona w tym samym miejscu, w którym znajdowała się w 2013 r. Ponieważ jednak Wiktor Janukowycz tego nie zrobił, sytuacja wymknęła się spod kontroli, a następstwa jego decyzji są dramatyczne dla Ukrainy: wojna hybrydowa z Rosją (z użyciem konwencjonalnych i niekonwencjonalnych środków), utrata Krymu, destabilizacja południowo-wschodniej części kraju

38 *Partnerstwo Wschodnie – raport otwarcia*, red. B. Wojna, M. Gnizadowski, Warszawa 2009, s. 8; S. Schaffer, D. Tolksdorf, *The EU member states and the Eastern Neighbourhood – From composite to consistent EU foreign policy?*, „CAP Policy Analysis” 2009, No. 1, s. 1–4.

39 Zob. *Partnerstwo Wschodnie*, „Ośrodek Informacji i Dokumentacji Europejskiej” [online], 30.07.2015 [dostęp: 12.05.2018], dostępny w internecie: <http://oide.sejm.gov.pl/oide/images/files/pigulki/Partnerstwo%20Wschodnie_aktualizacja_30.07.2015.pdf>.

(wspierane przez Rosję separatystyczne republiki w Doniecku i Ługańsku), tragiczna sytuacja ekonomiczna, militarna itd. Rodzi się tu więc zasadnicze pytanie: Czy celem tych umów (stowarzyszeniowej i DCFTA) było zdestabilizowanie sytuacji na Ukrainie?⁴⁰

Problemy wschodniego sąsiedztwa warunkujące skuteczność polityki Partnerstwa Wschodniego i polityki wschodniej Polski

Partnerstwo Wschodnie zakłada, że działania UE wobec państw wschodnich obejmować będą pięć głównych obszarów (priorytetów): 1. program zintegrowanego zarządzania granicami; 2. wsparcie dla rozwoju małych i średnich przedsiębiorstw (*SME Facility*); 3. regionalne rynki energetyczne, efektywność energetyczna i odnawialne źródła energii; 4. zarządzanie środowiskowe; 5. system zwalczania skutków katastrof naturalnych i spowodowanych przez człowieka⁴¹. Niestety realizacja tych priorytetów, jak również zacieśnianie stosunków politycznych i gospodarczych między państwami Partnerstwa Wschodniego a Unią Europejską napotyka poważne trudności, głównie natury politycznej. W większości sprowadzają się one do następujących kwestii⁴²: 1. problemów wewnętrznych (wysokiego poziomu korupcji, słabej władzy państwowej, problemu z wolnością mediów, ograniczania swobody działania opozycji, przestępczości zorganizowanej); 2. tendencji separatystycznych (np. Abchazja i Osetia Południowa w Gruzji) i konfliktów etnicznych (np. Górski Karabach, Naddniestrze), problemu zaanektowanego przez Rosję Krymu, sytuacji w Donbasie; 3. silnych wpływów Federacji Rosyjskiej na obszarze zainteresowania Partnerstwa Wschodniego (z rosyjskiej perspektywy tzw. bliskiej zagranicy) realizowanych za pomocą instrumentów politycznych, ekonomicznych, energetycznych i społeczno-kulturowych; 4. odnotowywanego w ostatnich latach wzrostu regionalnej pozycji Turcji, która osłabia działania UE (szczególnie w sprawie dywersyfikacji dostaw energii), gdyż dąży do utrzymania wspólnie z Rosją supremacji w basenie Morza

40 Szerzej zob. T. Stępniewski, *Partnerstwo Wschodnie Unii Europejskiej: w poszukiwaniu nowego modelu integracji*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2015, nr 4 (51), s. 242–256.

41 Zob. *Partnerstwo Wschodnie*, „Ministerstwo Spraw Zagranicznych” [online: dostęp: 12.05.2018], dostępny w internecie: <<http://www.eastern-partnership.pl>>.

42 B. Wojna, M. Gniazdowski, *Partnerstwo Wschodnie: geneza, możliwości i wyzwania*, „Biuletyn” (PISM) 2009, nr 24 (556), dostępny w internecie [dostęp: 1.12.2018]: <https://www.pism.pl/files/?id_plik=731>; T. Kapuśniak [Stępniewski], *Wymiar Wschodni Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej. Inkluzja bez członkostwa? / The eastern dimension of the European Union's Neighbourhood Policy. Inclusion without membership?*, Warszawa 2010 (Zeszyty Natolińskie, 42), s. 103, dostępny w internecie [dostęp: 1.12.2018]: <http://www.natolin.edu.pl/pdf/zeszyty/Natolin_Zeszyty_42.pdf>.

Czarnego⁴³. Po aneksji Krymu sytuacja w regionie uległa zmianie: Rosja nie tylko kontroluje część tego obszaru, ale też we współpracy z Turcją dąży do dominacji na tym obszarze.

W 2019 r. minie dekada od inauguracji Partnerstwa Wschodniego. W kręgach badaczy, a także polityków dość często pojawiają się pytania o skuteczność tej inicjatywy: Czy Partnerstwo Wschodnie, będące flagowym projektem Polski w ramach UE, jest w rzeczywistości efemerydą? Czy przyczynia się do zmiany sytuacji wewnętrznej państw Europy Wschodniej i Kaukazu Południowego? Należy pamiętać, że poprzez projekty skierowane do wschodnich partnerów Unia zaznacza swoją obecność na obszarze poradzieckim. Choć obecnie ma tam największe wpływy od momentu rozpadu ZSRR, to jednak Nicu Popescu i Andrew Wilson wskazują w swoim raporcie, że nie potrafi ona skutecznie promować na Wschodzie nie tylko demokracji, ale również swoich interesów ekonomicznych⁴⁴. Wskazują ponadto, że mimo podejmowanych działań we wszystkich państwach objętych Partnerstwem Wschodnim z wyjątkiem Mołdawii dochodzą do głosu tendencje autorytarne. Prowadzi to do smutnego wniosku, że jeśli polityka UE nie będzie skuteczniejsza, to za kilka lat może dojść do putinizacji ich systemów politycznych, tzn. opanowania wszystkich ośrodków władzy przez ludzi związanych z tym samym obozem politycznym. Należy pamiętać, że Partnerstwo Wschodnie jest projektem długoterminowym. Jego pomyślność, a tym samym możliwość stworzenia realnych szans na zmianę sytuacji na wschodnich granicach Unii, zależy od zaangażowania Polski i umiejętnego wykorzystania przez nią doświadczeń historycznych oraz kontaktów politycznych i społecznych z państwami na Wschodzie w ramach mechanizmów, które oferuje UE.

5. Historia jako czynnik w polityce Polski wobec Ukrainy

W powyższych akapitach ukazano założenia i realizację wielostronnej polityki Unii Europejskiej wobec Ukrainy (i szerzej: wschodniego sąsiedztwa), w której Polska pełni rolę jednego z aktorów. Dwustronne relacje polsko-ukraińskie kształtują jednak w ostatnim czasie kwestie historyczne, jak tragedia na Wołyniu w 1943 r.⁴⁵, działalność OUN i UPA czy gloryfikacja Stepana

43 T. Stępniewski, *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie*, Warszawa–Lublin 2011, s. 39 i n.

44 N. Popescu, A. Wilson, *Turning presence into power. Lessons from the Eastern Neighbourhood*, „Policy Brief” 2011, No. 31, dostępny w internecie [dostęp: 1.12.2018]: <http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR31_ENP_AW.pdf>.

45 Zob. G. Motyka, *Od rzezi wołyńskiej do akcji „Wisła”*, Kraków 2011.

Bandery przez Ukrainę. Nie bez znaczenia jest również brak gotowości tego państwa do merytorycznej dyskusji na temat trudnej historii wzajemnych stosunków. W polityce Polski widoczne jest natomiast instrumentalne wykorzystywanie historii w polityce wewnętrznej, jako elementu rywalizacji o wyborców. Słusznie więc zauważa Wojciech Konończuk, że „czołowym postulatem polskiej polityki wobec Ukrainy powinna być neutralizacja destrukcyjnego wpływu historii na relacje dwustronne przy jednoczesnym podkreślaniu wspólnych interesów w tych – licznych przecież – obszarach, w których one występują. Partnerstwo polsko-ukraińskie ma wszelkie podstawy, aby funkcjonować, ale wymaga to odbudowy zaufania i zmiany sposobu komunikacji oraz niebagatelizowania przez stronę ukraińską problemów historycznych”⁴⁶. W dłuższej perspektywie opieranie wzajemnych stosunków na kwestiach historycznych może przynieść negatywne skutki obu państwom. Jak stwierdza Grzegorz Motyka, „podstawową przyczyną zaostrzenia stosunków polsko-ukraińskich jest wyraźna kolizja kursów polskiej i ukraińskiej polityki pamięci”⁴⁷. O ile Polacy dążą do właściwego upamiętnienia ofiar zbrodni wołyńskiej i potępienia odpowiedzialnych za nią ukraińskich formacji nacjonalistycznych, o tyle Ukraińcy zdecydowali się na rehabilitację tych organizacji i włączenie ich przywódców w panteon narodowych bohaterów⁴⁸. Należy tu jednak zauważyć, że na słabej pozycji międzynarodowej Ukrainy i jak najgorszych stosunkach Kijowa z sąsiadami zależy jej największemu rywalowi, czyli Rosji. Można zaryzykować stwierdzenie, że historia jest elementem wojny informacyjnej i psychologicznej prowadzonej przez Rosję wobec Ukrainy, a częściowo również wobec Polski⁴⁹.

Uwagi podsumowujące

Polityka Polski wobec Ukrainy nie zawsze osiągała zakładane rezultaty. W latach dziewięćdziesiątych XX w. każde z tych państw miało inne cele polityki zagranicznej. Polska kładła nacisk na integrację ze strukturami Zachodu (NATO i UE), natomiast Ukraina rozstawiała się z Rosją – sukcesorką Związku

46 W. Konończuk, *Czas na doktrynę postgiedroyciowską wobec Ukrainy*, „Nowa Europa Wschodnia” 2018, nr 1 (53), s. 30.

47 G. Motyka, *Nieustający polsko-ukraiński spór o historię*, „Sprawy Międzynarodowe” 2018, nr 1, s. 36.

48 Tamże.

49 Szerzej o wojnie hybrydowej Rosji z Ukrainą zob. J. Hajduk, T. Stępniewski, *Russia's hybrid war with Ukraine. Determinants, instruments, accomplishments and challenges*, „Studia Europejskie” 2016, nr 2 (78), s. 37–52.

Radzieckiego, próbując jednocześnie umacniać sytuację polityczną i gospodarczą nowo powstałego państwa. Między Warszawą a Kijowem widać też było wyraźne różnice zdań odnośnie do wydarzeń historycznych czy kierunku przemian wewnętrznych, przy czym nie bez znaczenia był wpływ czynnika rosyjskiego, który warunkował jakość tej polityki. Polska powinna przede wszystkim wspierać Ukrainę w dążeniu do zbliżenia ze strukturami euroatlantyckimi, nawet jeśli ze strony jej decydentów politycznych płyną sygnały o braku woli kontynuowania tej opcji. Tylko poprzez konsekwentną i opartą na przemyślanej strategii politykę Polska będzie w stanie podejmować skuteczne działania prowadzące do związania Ukrainy z Europą. Od tego, czy Warszawie uda się przekonać stare państwa UE do zaangażowania się w sprawy wschodnie, zależy nie tylko powodzenie polskiej polityki wobec państw tego obszaru, ale również potwierdzenie wiarygodności Polski jako strategicznego partnera Ukrainy. Z uwagi na to, że polityka wschodnia UE dopiero się formuje, udział Polski w jej kreowaniu powinien być znaczący, gdyż jej kulturowo-cywilizacyjne więzy ze wschodnimi narodami mogą ułatwić wypracowanie wobec nich wspólnego stanowiska, a w szczególności wobec Ukrainy. Na współkształtowaniu wydarzeń rozgrywających się za naszą wschodnią granicą powinno zależeć przede wszystkim elitom politycznym, ale również samemu społeczeństwu. Polska powinna w dalszym ciągu odgrywać aktywną rolę adwokata Ukrainy w strukturach zachodnioeuropejskich, gdyż od tego zależy zaangażowanie Zachodu w sprawy tego i innych państw na Wschodzie. Jest to istotne tym bardziej, że od 2014 r. trwa rosyjsko-ukraiński konflikt zbrojny w Donbasie, który zagraża nie tylko bezpieczeństwu Europy Wschodniej, ale i całego kontynentu, a także pozimnowojennemu porządkowi międzynarodowemu⁵⁰.

Bibliografia

- Całka M., *Polska i Ukraina w latach dziewięćdziesiątych. Podstawy i płaszczyzny współpracy*, Warszawa 1997.
- „Central'na Viborča Komisiâ” [online, dostęp: 20.02.2005], dostępny w internecie: <<http://www.cvk.gov.ua/pls/vp2004/wp0011>>.
- Commission of the European Communities, *European Neighbourhood Policy. Strategy paper*, Brussels, 12.05.2004, dostępny w internecie [dostęp: 1.12.2018]: <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/2004_communication_from_the_commission_-_european_neighbourhood_policy_-_strategy_paper.pdf>.

50 Szerzej zob. J.M. Fiszer, T. Stępniewski, *Polska i Ukraina w procesie transformacji, integracji i wyzwania dla bezpieczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 2017.

- Commission of the European Communities, *Wider Europe – Neighbourhood. A new framework for relations with our eastern and southern neighbours*, Brussels, 11.03.2003, COM (2003) 104 final.
- Dear neighbors. Poland and the eastern dimension of the European Union*, ed. J. Hunin, Lublin 2006.
- Declaration by the Presidency of the European Union on the presidential elections of Oct. 31, 2004 in Ukraine*, „EU 2004” [online, dostęp: 20.01.2005], dostępny w internecie: <http://www.eu2004.nl/default.asp?CMS_ITEM=987B8A310E8C4173BC1BC45E72D9A412X1X66772X44>.
- Dempsey J., *Poland's vision of the European Union*, „International Herald Tribune”, 2.09.2004.
- EU Enlargement and neighbourhood policy. Proceedings of the conference held by the Stefan Batory Foundation in co-operation with the Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Poland on 20–21 February 2003 in Warsaw*, ed. A. Mazur-Barańska, W. Stanisławski, Warsaw 2003, dostępny także w internecie [dostęp: 10.01.2007]: <http://www.batory.org.pl/doc/nowi_se.pdf>.
- Fedorowicz K., *Polityka Polski wobec Rosji, Ukrainy i Białorusi w latach 1989–2010*, Poznań 2011.
- Fiszler J.M., Stępniewski T., *Polska i Ukraina w procesie transformacji, integracji i wyzwania dla bezpieczeństwa Europy Środkowo-Wschodniej*, Warszawa 2017.
- Gibas-Krzak D., *Ukraina między Rosją a Polską*, Toruń 2004.
- Gill W., Gill N., *Stosunki Polski z Ukrainą w latach 1989–1993*, Poznań–Toruń 1994.
- Hajduk J., Stępniewski T., *Russia's hybrid war with Ukraine. Determinants, instruments, accomplishments and challenges*, „Studia Europejskie” 2016, nr 2 (78).
- Informacja Ministra Spraw Zagranicznych nt. polityki zagranicznej RP w 2008 roku*, „Ministerstwo Spraw Zagranicznych” [online, dostęp: 1.02.2018], dostępny w internecie: <<http://www.msz.gov.pl/Informacja,Ministra,Spraw,Zagranicznych,nt.,polityki,zagranicznej,RP,w,2008,roku,16954.html>>.
- Informacja rządu na temat polskiej polityki zagranicznej w 2005 roku (przedstawiona przez ministra spraw zagranicznych Adama Daniela Rotfelda na posiedzeniu Sejmu w dniu 21 stycznia 2005 r.)*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2006.
- Informacja rządu na temat polskiej polityki zagranicznej w 2006 roku (przedstawiona przez ministra spraw zagranicznych Stefana Mellera na posiedzeniu Sejmu w dniu 15 lutego 2006 roku)*, „Rocznik Polskiej Polityki Zagranicznej” 2007.
- International Election Observation Mission, *Statement of preliminary findings & conclusions, presidential election – repeat second round, Ukraine, 26 December 2004*, „OSCE” [online], 27.12.2004 [dostęp: 12.05.2018], dostępny w internecie: <http://www.osce.org/documents/odihr/2004/12/4007_en.pdf>.
- International Election Observation Mission, *Statement of preliminary findings & conclusions, presidential election – second round, Ukraine, 21 November 2004*, „OSCE” [online], 22.11.2004 [dostęp: 12.05.2018], dostępny w internecie: <http://www.osce.org/documents/odihr/2004/11/3811_en.pdf>.
- Jasina Ł., Kapuśniak [Stępniewski] T., *Ukraina: uwarunkowania wewnętrzne a otoczenie międzynarodowe*, [w:] *Polityka zagraniczna Polski. Unia Europejska. Stany Zjednoczone. Sąsiedzi*, red. J. Czaputowicz, Warszawa 2008.
- Kamiński A.Z., Kozakiewicz J., *Stosunki polsko-ukraińskie. Raport*, Warszawa 1997.
- Kapuśniak [Stępniewski] T., *Polityka Unii Europejskiej wobec Ukrainy*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2007, nr 3–4.

- Kapuśniak [Stępniewski] T., *Ukraina jako obszar wpływów międzynarodowych po zimnej wojnie*, Warszawa–Lublin 2008.
- Kapuśniak [Stępniewski] T., *Wymiar Wschodni Europejskiej Polityki Sąsiedztwa Unii Europejskiej. Inkluzja bez członkostwa? / The eastern dimension of the European Union's Neighbourhood Policy. Inclusion without membership?*, Warszawa 2010 (Zeszyty Natolińskie, 42), dostępny w internecie [dostęp: 1.12.2018]: <http://www.natolin.edu.pl/pdf/zeszyty/Natolin_Zeszyty_42.pdf>.
- Kempe I., Solonenko I., *International orientation and foreign support*, [w:] *Presidential election and Orange Revolution implications for Ukraine's transition*, ed. H. Kurth, I. Kempe, Kyiv 2005.
- Konończuk W., *Czas na doktrynę postgiedroyciowską wobec Ukrainy*, „Nowa Europa Wschodnia” 2018, nr 1 (53).
- Kuzio T., *Ukraine's relations with the West. Disinterest, partnership, disillusionment*, „European Security” 2003, vol. 12, No. 2.
- Kuźniar R., *Droga do wolności. Polityka zagraniczna III Rzeczypospolitej*, Warszawa 2008.
- Małowicz P., *Polska polityka wschodnia w latach 1989–1991*, Toruń 2008.
- Marszałek-Kawa J., Karpus Z., *Stosunki polsko-ukraińskie. Wojna i współczesność*, Toruń 2008.
- Menkiszak M., Piotrowski M. A., *Polska polityka wschodnia*, [w:] *Polityka zagraniczna RP 1989–2002*, red. R. Kuźniar, K. Szczepanik, Warszawa 2006.
- Ministerstwo Spraw Zagranicznych, *Non-paper z polskimi propozycjami w sprawie przyszłego kształtu polityki rozszerzonej UE wobec wschodnich sąsiadów*, [w:] *Polityka rozszerzonej Unii Europejskiej wobec nowych sąsiadów. Sprawozdanie z konferencji zorganizowanej przez Fundację im. Stefana Batorego we współpracy z Ministerstwem Spraw Zagranicznych RP w dniach 20–21 lutego 2003 w Warszawie*, oprac. A. Mazur-Barańska, W. Stanisławski, Warszawa 2003, dostępny także w internecie [dostęp: 10.01.2007]: <http://www.batory.org.pl/upload/files/pdf/nowi_s.pdf>.
- Motyka G., *Nieustający polsko-ukraiński spór o historię*, „Sprawy Międzynarodowe” 2018, nr 1.
- Motyka G., *Od rzezi wołyńskiej do akcji „Wisła”*, Kraków 2011.
- Partnerstwo Wschodnie*, „Ministerstwo Spraw Zagranicznych” [online: dostęp: 12.05.2018], dostępny w internecie: <<http://www.eastern-partnership.pl>>.
- Partnerstwo Wschodnie*, „Ośrodek Informacji i Dokumentacji Europejskiej” [online], 30.07.2015 [dostęp: 12.05.2018], dostępny w internecie: <http://oide.sejm.gov.pl/oide/images/files/pigulki/Partnerstwo%20Wschodnie_aktualizacja_30.07.2015.pdf>.
- Partnerstwo Wschodnie – raport otwarcia*, red. B. Wojna, M. Gnizadowski, Warszawa 2009.
- Patrząc na Wschód. Z problematyki polityki wschodniej III RP*, red. S. Bieleń, Warszawa 1997.
- Polityka rozszerzonej Unii Europejskiej wobec nowych sąsiadów. Sprawozdanie z konferencji zorganizowanej przez Fundację im. Stefana Batorego we współpracy z Ministerstwem Spraw Zagranicznych RP w dniach 20–21 lutego 2003 w Warszawie*, oprac. A. Mazur-Barańska, W. Stanisławski, Warszawa 2003, dostępny także w internecie [dostęp: 10.01.2007]: <http://www.batory.org.pl/upload/files/pdf/nowi_s.pdf>.
- Polityka wschodnia Polski. Uwarunkowania. Koncepcje. Realizacja*, red. A. Gil, T. Kapuśniak [Stępniewski], Lublin–Warszawa 2009.
- Polityka zagraniczna Polski. Unia Europejska. Stany Zjednoczone. Sąsiedzi*, red. J. Czaputowicz, Warszawa 2008.
- Polityka zagraniczna RP 1989–2002*, red. R. Kuźniar, K. Szczepanik, Warszawa 2006.

- Popescu N., Wilson A., *Turning presence into power. Lessons from the Eastern Neighbourhood*, „Policy Brief” 2011, No. 31, dostępny w internecie [dostęp: 1.12.2018]: <http://www.ecfr.eu/page/-/ECFR31_ENP_AW.pdf>.
- Presidential election and Orange Revolution implications for Ukraine's transition*, ed. H. Kurth, I. Kempe, Kyiv 2005.
- „Rada Europejska. Rada Unii Europejskiej” [online], 25.07.2008 [dostęp: 1.12.2018], dostępny w internecie: <http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/PL/ec/101368.pdf>.
- Region Kaukazu w stosunkach międzynarodowych*, red. K. Iwańczuk, T. Kapuśniak [Stępniewski], Lublin 2008.
- Revolution in orange. The origins of Ukraine's democratic breakthrough*, ed. A. Åslund, M. McFaul, Washington, DC 2006.
- Rotfeld A. D., *Polska w niepewnym świecie*, Warszawa 2006.
- Schaffer S., Tolksdorf D., *The EU member states and the Eastern Neighbourhood – From composite to consistent EU foreign policy?*, „CAP Policy Analysis” 2009, No. 1.
- Solonenko I., *“Eastern dimension” of the European Union – Invented policy with no clear prospect*, „Heinrich Boell Stiftung” [online], dostępny w internecie [dostęp: 10.08.2007]: <http://www.boell.de/downloads_uk/SolonenkoJEAS05.pdf>.
- Stępniewski T., *Geopolityka regionu Morza Czarnego w pozimnowojennym świecie*, Warszawa–Lublin 2011.
- Stępniewski T., *Partnerstwo Wschodnie Unii Europejskiej: w poszukiwaniu nowego modelu integracji*, „Myśl Ekonomiczna i Polityczna” 2015, nr 4 (51).
- Strategia bezpieczeństwa narodowego Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2007.
- Surmacz B., *Stosunki Ukrainy z Polską*, [w:] *Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, red. M. Pietraś, T. Kapuśniak [Stępniewski], Lublin 2007.
- Surmacz B., *Współczesne stosunki polsko-ukraińskie. Politologiczna analiza traktatu o dobrym sąsiedztwie*, Lublin 2002.
- Suszko O., Prystayko O., *Western influence*, [w:] *Revolution in orange. The origins of Ukraine's democratic breakthrough*, ed. A. Åslund, M. McFaul, Washington, DC 2006.
- Szeptycki A., *Ukraina wobec Rosji. Studium zależności*, Warszawa 2013.
- Ukraina w stosunkach międzynarodowych*, red. M. Pietraś, T. Kapuśniak [Stępniewski], Lublin 2007.
- Wilson A., *Ukraine's Orange Revolution*, New Haven–London 2005.
- Wojna B., Gniazdowski M., *Partnerstwo Wschodnie: geneza, możliwości i wyzwania*, „Biuletyn” (PISM) 2009, nr 24 (556), dostępny w internecie [dostęp: 1.12.2018]: <https://www.pism.pl/files/?id_plik=731>.
- Wolański M., Leszczenko Ł., *Polska–Ukraina. Więcej niż sąsiedztwo*, Wrocław 2006.
- Wolański M., Leszczenko Ł., *Ze studiów polsko-ukraińskich*, Wrocław 2008.
- Zovnišnij faktor na prezidents'kih wiborah 2004 (Analitična dopovid' Centru Razumkova)*, „Nacional'na Bezpeka i Oborona” 2004, № 5 (53).